

S P R A W O Z D A N I A I Z A P I S K I

Wieś Radomska, red. Stanisław Zieliński, t. 6, Radom 2001, ss. 352.

To wydawnictwo Muzeum Wsi Radomskiej stanowi kontynuację „Zeszytów Naukowych Muzeum Wsi Radomskiej”, których publikację zainicjowano w roku 1986. Omawiany tom przybliża dzieje regionu oraz rozmaite aspekty życia jego mieszkańców począwszy od późnego średniowiecza po wiek XX. Może być przydatny historykom, archeologom i etnografom, ale również badaczom z innych dziedzin, np. konserwatorom czy muzykologom.

W pierwszej części tomu pomieszczono publikacje źródeł. Szczególnie interesująco przedstawia się *Zbiór dokumentów Solca nad Wisłą 1278–1785* w opracowaniu prof. Andrzeja Wyrobisza (s. 7–75). Znalazły się tu wszystkie dokumenty, łącznie 88, zebrane przez badacza w toku wieloletniej kwerendy prowadzonej w licznych archiwach i wydawnictwach począwszy od lat sześćdziesiątych XX w. Szczególnie cenną edycją stanowią źródła nowożytne, dotychczas niepublikowane, przynoszące nowe informacje dotyczące przeszłości miasta. Są to m.in. dokumenty wystawione przez króla Zygmunta I Starego: z 1516 r. zezwolenie na wykupienie zamku i miasta Solca wraz z należącymi do niego wsiami przez Abrahama Jozefowicza podskarbiego litewskiego z rąk Nawojki z Wiśnicza, z 1537 r. zatwierdzenie sprzedaży młyna w Solcu, oraz przez króla Zygmunta II Wazę: z 1611 r. potwierdzenie decyzji komisarza Zbigniewa Lanckorońskiego i Stanisława Podładowskiego z 3 stycznia 1605 r. i zezwolenie mieszkańcom Solca na pobieranie mostowego w zamian za obowiązek utrzymywania mostów i grobli, z 1620 r. zwolnienie miasta Solca po pożarze na cztery lata od wszelkich podatków, danin i ciężarów. Pozostałe dokumenty, wcześniej wydane drukiem, stanowią transumpty, potwierdzenia starszych przywilejów oraz rejestry. Uzupełniają je informacje o miejscach przechowywania oryginałów lub zapisy bibliograficzne wcześniejszych publikacji.

Teksty źródeł poprzedza omówienie przez A. Wyrobisza obecnego stanu wiedzy o historii miasta na podstawie wiadomości w nich zawartych i danych uzyskanych w toku badań archeologicznych prowadzonych na terenie Solca w latach 1962–1966¹. Autor wspominał o pierwszych wzmiankach źródłowych o Solcu, wskazał najistotniejsze fakty związane z jego początkami — lokację w XIV stuleciu oraz przywileje Władysława Jagiełły, warunkujące rozwój ośrodka i mające decydujący wpływ na jego gospodarkę i rozkwit przypadający na drugą połowę XV, XVI i pierwszą połowę XVII w. Badacz pomieścił także informacje o liczbie i strukturze wieku mieszkańców. Solec bowiem, który nawet w okresie rozkwitu zamieszkiwało poniżej 2000 osób, w skali europejskiej należał do miast małych, a w Rzeczypospolitej przedrozbiorowej — do grupy miast średnich. A. Wyrobisz przedstawia także układ przestrzenny i zabudowę Solca: kształtowanie się sieci ulic, powstające przedmieścia, najważniejsze budowle — kościół parafialny i reformatów, klasztor tegoż zgromadzenia i zamek. Autor pisze również o rzemiosłach produkujących na rynek lokalny, o formach organizacji handlu, terminach targów i jarmarków oraz o towarach będących

¹ Omówienie wyników prowadzonych wówczas badań wykopaliskowych i pozyskanych zabytków ruchomych zawierają następujące artykuły: M. Gajewska, J. Kruppé, *Prace archeologiczne przeprowadzone w Solcu nad Wisłą, pow. Lipsko w 1962 roku*, „Kw.HKM”, R. XII, 1964, nr 1, s. 45–60; tychże, *Badania terenowe w Solcu nad Wisłą, pow. Lipsko w 1963 roku*, tamże, R. XIII, 1965, nr 1, s. 121–132; M. Dąbrowska, M. Gajewska, J. Kruppé, *Solec nad Wisłą, pow. Lipsko. Badania wykopaliskowe w latach 1964–1966*, tamże, R. XVI, 1968, nr 1, s. 109–139.

przedmiotem wymiany — soli, zbożu, bydła. Niektóre z tych zagadnień były tematem wcześniejszych, szczegółowych studiów badacza i odrębnych publikacji².

Kolejne edycje źródeł przygotował Wacław Urban — *Regesty dotyczące wsi radomskiej w sądach biskupich Piotra Tomickiego (1524–1535)* (s. 77–84). Autor dokonał wyboru 91 akt sądowych tyczących ziemi radomskiej spośród Episcopaliów przechowywanych w Archiwum Archidiecezjalnym w Krakowie, pochodzących z okresu 11 lat sprawowania funkcji biskupa krakowskiego przez podkanclerzego koronnego Piotra Tomickiego w pierwszej połowie XVI w.

Następne publikacje dotyczą już okresu późniejszego — XVII, najliczniej zaś XVIII i XIX stulecia. W części tej pomieszczono m.in. opracowany przez Zenona Guldona tekst *Inwentarza ekonomii kozienickiej z 1775 roku* (s. 85–148), sporządzony przez Ignacego Benoe, komisarza królewskiego, w związku z przekazaniem ekonomii biskupowi wrocławskiemu Antoniemu Ostrowskiemu w trzyletnią dzierżawę. Stanowi on znakomite źródło informacji nie tylko o wyglądzie i wyposażeniu budynków na terenie miasta oraz dworu w Kozienicach (np. „rezydencji”, oficyn, spichlerzów, młynów, karczem, browarów), ale również o strukturze majątkowej, religijnej i zawodowej mieszkańców ekonomii w drugiej połowie XVIII w.

Tom zawiera także informacje zebrane przez Zenona Guldona na temat *Ludności żydowskiej w Przytyku w XVII–XVIII w.* (s. 149–152). W drugiej połowie XVIII stulecia ludność wyznania mojżeszowego stanowiła większość mieszkańców miasta. Autor wymieniła m.in. słynnego ówczesnego poszukiwacza kruszców i soli — Jakuba Izraelowicza z Przytyku, działającego na zlecenie króla Stanisława Augusta.

Kolejne edycje źródłowe dotyczą miasta Wolanowa. *Opis Wolanowa z 1860 roku*, w opracowaniu Zenona Guldona (s. 161–170), jest statystycznym opisem miasta sporządzonym przez burmistrza na podstawie ankiety składającej się z 33 pytań, przesłanej przez Komisję Spraw Wewnętrznych, Duchownych i Oświecenia Publicznego. *Parafia w Wolanowie w XVIII i początkach XIX wieku*, w opracowaniu Jadwigi Muszyńskiej (s. 153–170), przynosi informacje o ówczesnym wyglądzie wolanowskiego kościoła, zabudowań plebańskich, cmentarza i szpitala oraz dane o dochodach parafii. W tematykę dotyczącą Wolanowa wpisuje się ponadto omówienie stanu zachowania, przyczyn zniszczeń oraz przebiegu prac konserwatorskich zawarte w tekście *Barokowa polichromia w kościele z Wolanowa Urszuli Sierżynskiej-Rogólskiej* (s. 171–176). Malowidło odkryte zostało w prezbiterium drewnianej świątyni z połowy XVIII w., podczas prac przed jej demontażem i przeniesieniem do Skansenu w Radomiu.

Przemysław i Stanisław Zielińscy opracowali wspólnie cztery dalsze, zawarte w tomie, teksty źródłowe — dwa dziewiętnastowieczne rękopisy wspomnień Józefa Gluzińskiego: *Księżna Anna Sapieżyna w Szydłowcu w latach 1802–1828* (s. 177–189) i *Filip Piegłowski (1777–1859) rządcą dóbr ziemskich (wspomnienie pośmiertne)* (s. 191–200), oraz dotyczące okresu międzywojennego: Bronisława Nowacia *Garść wspomnień wychowanka Szkoły Rolniczej w Zwoleniu* (s. 225–257) i Piotra Sznajdera *Wspomnienia nauczyciela Szkoły Rolniczej*

² Por.: A. Wyrobisz, *Solec nad Wisłą. Historia małopolskiego miasteczka*, „Kw.HKM”, R. XII, 1964, s. 19–26; tenże, *Inwentarz miasta Solca z 1787 roku*, Studia z Dziejów Rzemiosła i Przemysłu, t. 4, red. Z. Kamieńska, Wrocław 1964, s. 163–223; tenże, *Handel w Solcu nad Wisłą do końca XVIII wieku. Przyczynki do historii rynku wewnętrznego w Polsce przedrozbiorowej*, „Przegląd Historyczny”, t. 57, 1966, z. 1, s. 15–47, oraz J. Samek, A. Wyrobisz, *Kościół parafialny w Solcu nad Wisłą — etapy budowy i ich związek z rozwojem miasta*, „Kw.HKM”, R. XIII, 1965, nr 1, s. 139–158; A. Wyrobisz, *Struktura społeczna miasta polskiego w XVIII wieku: przykład Solca nad Wisłą*, [w:] *Studia nad gospodarką, społeczeństwem i rodziną w Europie późnofeudalnej*, red. J. Topolski, C. Kuklo, Lublin 1987, s. 333–342; tenże, *Budownictwo mieszkalne w Solcu nad Wisłą w drugiej połowie XVIII wieku na tle zabudowy innych miast staropolskich*, *Archaeologia Historica Polona*, t. 5, red. J. Olczak, Toruń 1997, s. 133–138.

w *Zwoleniu* (s. 259–276). W opracowaniu Stanisława Zielińskiego ukazały się także wspomnienia Stanisława Olędra: *W Szkole Spółdzielczo-Handlowej w Kozienicach* (s. 277–286). Wszystkie one dostarczają informacji nie tylko na temat życia prywatnego i działalności publicznej bohaterów opowieści, ale także samych autorów oraz ich stosunku emocjonalnego do opisywanych osób i wydarzeń.

Z początku XIX w. pochodzą natomiast dwa inwentarze wsi Brzózy opracowane przez Andrzeja Szymanka: *Dobra brzóskie w świetle inwentarzy z 1803 i 1818 roku* (s. 201–224). Przynoszą one dane o ówczesnych stosunkach społecznych panujących na wsi radomskiej, dokładny opis wyposażenia tamtejszych wnętrz pałacowych i zabudowań dworskich.

Pozostała część prezentowanego wydawnictwa obejmuje teksty poświęcone zagadnieniom z zakresu badań etnograficznych — Stanisława Matysiaka *Zwyczajy i obrzędy w Brzeźcach nad Pilicą* (s. 287–308), Jana Łuczkowskiego *Ocalały zbiór pieśni Puszczy Kozienickiej* (s. 309–324), Krystyny Szelańskiej *Kurna chata z Lasek* (s. 325–330), Kingi Turskiej-Skowronek *Cztery pory roku w kociewskiej chacie* (s. 331–336) oraz Justyny Górskiej-Siwiec *Kapliczki przydrożne w Chwałowicach* (s. 337–342).

Książkę tę warto zatem polecić badaczom podejmującym studia nad różnymi zagadnieniami tyczącymi zarówno nowożytnego i współczesnego osadnictwa, jak i kultury materialnej, i to nie tylko w Radomskim.

M. Bis